

ענייני תרעומת וגניבת דעת בממונות

שזה המחיר האמיתי של הבית, כי הנה נפתלי רצה לשלם פחות ולא הסכים למכור לו. הלך לוי וקנה את הבית לפי הסכום היקר שדרש שמעון. רק לאחר מכן הוברר שלא עלתה כלל על דעתו של נפתלי המחשבה לשלם את הסכום שהציג שמעון ולא היו דברים מעולם שסירב לו המוכר. טען לוי הקונה, שרק על דעת כך הוא הסכים לקנות ביוקר, וכיון שהוברר שמעולם לא היה מי שנתרצה ליתן ביוקר, בטל המקח. להלכה העלה החוות יאיר שאם כבר שילם הקונה למוכר, פטור המוכר מדיני אדם, כי אף על פי ששמעון שיטה בערמתו במה שהתפאר שנפתלי ביקש ליתן לו כך וכך, מכל מקום פטור, שהרי לוי לא שאל את פי נפתלי לפני הרכישה אלא סמך על נאמנותו של שמעון, כי אין אדם משקר במילתא דעבידא לגלויי, וממילא גמר בדעתו לקנות. אך עם כל זאת יש לו תרעומת על חברו על מה שרימהו. וכן הדבר בנידון דידן.

עם זאת, במקרים בהם מזמין העבודה יודע בכירור שגם בעל המפעל או המוכר מציע לו מחירים גבוהים לצרכי מיקוח, וכדי להגיע עמו לעמק השווה הוא מוכרח להתווכח עמו שהמחירים בשוק זולים בהרבה, ועל כן גם הוא מפחית מהמחיר האמתי שקיבל, באופן של משא ומתן כזה אפשר שאין מקום לתרעומת, מאחר ושני הצדדים יודעים שהם מגוימים כל אחד לצד שלו. אך כמובן במקום שיש ברבר גניבת דעת, ישנה לצד המרומה 'תרעומת' על הצד המרמה.

למהותה של 'תרעומת' ומשמעותה בפועל

בעקבות הדברים נתבקשנו לברר מה פשר אותה 'תרעומת' המוכרת בהלכה בנושאים כעין אלו, ומה משמעותה המעשית, אם ישנה כזו. על כך נרחיב להלן:
מקור המושג 'תרעומת' בענייני מזון, הוא במשנה (בבא מציעא עה:): לגבי השוכר את האומנין והטעו זה את זה שאין להם אלא תרעומת. מדברי הגמרא שם עולה, כי לא בכל מצב מזוני בו חש אדם כי הונו אותו או נהגו בו שלא כשורה קיימת 'תרעומת', ורק במקומות שעליהם אמרו חכמים כי ישנה 'תרעומת' בגינם, נאמר דין תרעומת. אין התרעומת, אם כן, תלויה במזוג של האדם אלא בכללים הלכתיים קבועים ועומדים. הנחה זו מחזקת את השאלה, אם סוף סוף לא מוציאים ממון מחמת תרעומת זו, מה יש בו בדין זה.
מדברי החתם סופר בסוגיה שם, בכיבוד דברי הראשונים,

לכבוד בית ההוראה,
שלום וברכה!

ראשית אודה בזאת על כל המאמרים הנפלאים, העוסקים בדיני ממונות ובמיוחד בשאלות מציאותיות של חיי היום יום. ובפרט ברצוני להודות על צורת הגשת הדברים בשפה השווה לכל נפש, ואפילו המושגים הסבוכים מובאים באופן קל ונה.

ברצוני לברר אודות המאמר הדין בסוכן רהיטים שבעל רשת משדרים רימה אותו כשדיווח לו על מחיר נמוך מהמחיר האמתי שכביכול הציגו לו עבור הריהוט, ועל ידי שקר זה גרם לנגריה הותיקה להוריד ולהזויל עבורו משמעותית את המחיר לרהיטים שהוא רצה.

ויש ברצוני להוסיף על כך הערה חשובה, שלכאורה לכתחילה בוודאי שראוי להימנע מלעשות כך, מלבד שעלולים להכשל באיסור 'אונאה' (כי נכון שאין בזה משום אונאה כיון שיכול לברר, מכל מקום לכתחילה ודאי אסור, וכפי שמשמע קצת בנתה"מ סימן שלב ס"ק ד), וכן מפני 'גניבת דעת' של המוכר. ועכ"פ אפשר שמכלל תרעומת לא יצאנו.

בכל הותמי ברכות
יעקב שמואל ווייס, ירושלים

רמאות במשא ומתן כלכלי

בעקבות המאמר שהתפרסם בגליון פרשת בא, בו התברר נושא "הורדת מחיר תוך הטעיית המוכר או הפועל", הגיעו תגובות רבות לבית ההוראה. הצד השווה שבהן הוא כי על אף שבמקרה הנידון שם שהמזמין הציג בפני הספק-המוכר או בפני הפועל מצג שוא כאילו יש מי שמסכים למכור לו במחיר זול בהרבה, וזאת על מנת להגיע עמו לעמק השווה שימכור לו במחיר שבאמת יכל להשיג במקום אחר, ומסקנת הדברים שם היא שאכן אין שום תביעה ממונית כלפי המזמין, עם כל זה – כתבו המגיבים – יש להבהיר כי עצם הדבר אסור משום גניבת דעת, וכי יש גם 'תרעומת' על מזמין העבודה שרימה את המוכר באופן זה.

שורש הדברים מבואר בפתחי תשובה (סימן רז סק"ט) המביא את תשובת החוות יאיר (סימן סט) שצויינה במאמר המוזכר לעיל. תשובתו של החוות יאיר עסקה בשמעון שרצה למכור בית, והעלה את המחיר מאד, באמרו שראיה לדרב

באופן של
משא ומתן
כזה אפשר
שאין
מקום
לתרעומת,
מאחר
ושני
הצדדים
יודעים
שהם
מגזימים
כל אחד
לצד שלו.
אך כמובן
במקום
שיש בדבר
גניבת
דעת,
ישנה לצד
המרומה
'תרעומת'

השלכות מעשיות נוספות

להלן נעסוק בקצרה בהשלכות מעשיות נוספות העולות מעצם התרעומת, מסגרת המאמר לא מאפשרת את הרחבת הדברים ודלייתם ממקורותיהם, אך נציין בקצרה את הדינים העולים ואת המקורות להם:

במקרה שהתעוררה מריבה בין מעסיק לפועלים והוא עמד לבטל את העסקתם, וירד שווי המלאכה שלשמה נשכרו, ושוב התפייסו והודיע להם בעת הפיוס שישלם להם כפי המחיר הנמוך. במקרה כזה: באופן שהביטול היה גורר בעקבותיו תרעומת, לא הועילה הודעתו ומשלם להם כפי שסיכמו מראש. אך אם יכל לבטל בלי תרעומת מצדם, יכול להודיע להם בעת הפיוס ולהוריד במחיר (ע"פ המבואר ברמ"א סימן שלב סעיף ה מנימוק"י ובש"ך שם ס"ק כב).

אף שדיין יכול לדון אדם שהוא שונא אותו בגלל שעבר עבירה ואין חוששים שמא יטה את הדין מחמת שנאתו, כיון ששנאה הנובעת מדבקותו בהשם יתברך בוודאי לא תביא אותו לפעול כנגד הדין, מכל מקום אם קודם לכן הייתה לו בלבו תרעומת עליו בגלל עניין ממוני, הרי התערבה בשנאתו גם חומריות וטבע הגוף ואסור לו לדונו (תומים סימן ז סק"ט). אדם שמתר לו להתרעם על זולתו בממונות, יכול מעיקר הדין בעת דין ודברים שיש ביניהם בענייני ממון להחזיק ממונו בשווי הסכום שעליו מתרעם מדינא, בכל מיני תירוצים עקלקלים שמצד הדין היו אמורים להשאיר את הממון ברשותו, וגם בסוגי טענות שבדרך כלל בית דין מוחים ביד הטוען כמותם. ואולם ירא שמים יזהר שלא לעשות כך אף אם כשיש לו תרעומת (ים של שלמה, בבא קמא פרק ד סימן יח, ברעת התוספות).

נחלקו אחרונים (והדבר תלוי בשני תירוצי התוספות) אם נסיון להימנע מתרעומת, נחשב 'נגיעה' שפוסלת אותו מלהעיד בדבר. לדעת ה'תומים' (סימן ק"מ סק"ז) והכרעת החתם סופר (בבא בתרא כט.) זו נגיעה מובהקת ואינם יכולים להעיד בדבר שיסלק מעליהם תרעומת, ואחרונים אחרים החזיקו בשיטת תירוץ א' בתוספות שסבר שאין זו נגיעה (בבא בתרא מב. תור"ה מפני).

וזה דבר המשפט

'תרעומת' היא כעס וטינה על חברו, שאסורה בדרך כלל והותרה במקרים מסויימים. גם במקרים אלו לא הותרה שנאה, אך יש אומרים שיכול לבטא את קפידתו בדברים, אולם לדינא נראה כי לא הותר באופן של לשון הרע.

אין חיובי ממון או לצאת ידי שמים נגזרים מתרעומת, אך לדעת תלמיד הרשב"א אם רוצה לנהוג במידת חסידות ישלם הכל, ולא ישאיר על עצמו תרעומת. ולכתחילה ראוי שיפייסו בדברים, ולכל הפחות יבקש ממנו מחילה כמו בשאר עניינים שבין אדם לחברו.

לתרעומת משקל דיני ממש, שגורם לכמה השלכות מעשיות כפי שנתבאר במאמר.

מוגש על ידי בית הוראה לממונות 'באר ישראל'. ניתן להפנות שאלות בענייני ממונות לבית ההוראה
בפקס: 02-8024343
ובמייל: a@b-israel.org.il

עולה שעיקר גדר דין 'תרעומת', הוא היתר להתרעם על חברו. בדרך כלל, ובכל מקרה אחר, אסור באיסור גמור להקפיד לחינם, וודאי שלא להקפיד על הזולת. במקרים מיוחדים קבעו חכמים שההקפדה מוצדקת ושרק בהם אין איסור להתרעם על חברו. כעין דבריו אלו הרגיש רבי ישראל סלנטר (נתיבות אור עמ' נח ד"ה הנה) בהראותו מכאן שאף טינה בלב בלבד על חברו אסורה שלא במקרים מיוחדים.

שנאה

ואולם, מבואר בדברי ה'תומים' (סימן ז סק"ט) שעל אף שהותרה נטירת טינה בלב כלפי חברו במצבים מסויימים, מכל מקום עדיין אסור לשנוא את אותו חבר. מנגד, לדעת בעל 'אורח משפט' (חושן משפט סימן כא ד"ה ובר) נראה כי מי שישנה לו תרעומת מוצדקת על חברו מותר לו גם לשנוא. ועוד משמע שם שהגורם תרעומת לזולתו עובר משום אונאת דברים.

לשון הרע

ממשמעות דברי רש"י היה מקום לדון אם מותר לדבר לשון הרע על חברו זה שיש לו עליו תרעומת המוצדקת בדין. כי הנה אמרו בגמרא (בבא מציעא נב:) על המקבל מטבע חסרה מחברו שיכול להחזירה עד י"ב חודש וממדת חסידות שיקבלנה גם לאחר מכן, אלא שיש לו תרעומת על המחזיר. על כך הקשתה הגמרא, שאם יש לו תרעומת על כך, בשל מה הוא מקבל את המטבע. ורש"י מבאר את טענת הגמרא שטוב לו לחסיד שלא יקבלנה משיקבלנה ויוציא דיבה על חברו. משמע קצת לכאורה שמתר למי שיש לו תרעומת על חברו להוציא עליו דיבה.

אם אכן כנים הדברים, יתכן שלמד זאת רש"י מעצם דין תרעומת, וביאר שמדובר בתרעומת בפה כמו שמצאנו בבבאור תיבת תרעומת בכמה מקומות (ברכות יב.; סנהדרין קי. ורש"י בשני המקומות). אך כמובן שלמעשה אין להתיר איסור נורא כמו לשון הרע, גם במקום שהותרה תרעומת. כך נקט בשו"ת כד הקמח (סימן טו), וביאר את כוונת רש"י שאחרי שיש לו תרעומת הרי לא ימלט שיוציא דיבתו רעה וזה ודאי אינו ממידת חסידות, או שיש לפרשו שמוציא דיבתו רעה בלבו, אך לא בפיו. וגם החפץ חיים לא הזכיר זאת באופנים המותרים. ויש לעיין בכל זה.

תשלומין לצאת ידי שמים

בחידושי תלמיד הרשב"א (בבא מציעא עו:) כתב שבכל מקום שנאמר שיש לו תרעומת בענייני ממון, אם רצה לנהוג במידת חסידות ראוי לו לשלם הכל אף שאינו חייב כזה גם לא לצאת ידי שמים. ובתפארת ישראל (בבא מציעא פרק ו אות ג) דייק מלשון המשנה שאין להם זה על זה אלא תרעומת, שאין כל צד חיוב ממון בדבר.

ואמנם במסכת כלה רבתי (פרק ה) שנינו בברייתא: 'זהוצא עצמך מן התרעומת', ומשמע שלא זו בלבד שלכתחילה ראוי שלא לבוא לידי תרעומת משום אדם, אלא אף זו שאחרי שנוצרה תרעומת, מן הראוי להוציא עצמו מכלל זה. ובפרישה (סי' שכו סק"א) כתב שכשרוצה להוציא עצמו מכלל תרעומת, יפייסנו. ושם מדובר באופן שאינו משלם לו הפסדו, ואפילו הכי כתב שיפייסנו, ומשמע שדי אם יעשה זאת בדברים בלבד. אמנם מעיקר הדין ודאי שתמיד ראוי לפייסו, וכדין מי שפגע בחברו, שמוטל עליו לפייסו מדיני 'בין אדם לחברו' שאפילו יום הכיפורים אינו מכפר עד שירצה את חברו.

בכל מקום שנאמר שיש לו תרעומת בענייני ממון, אם רצה לנהוג במידת חסידות ראוי לו לשלם הכל אף שאינו חייב כזה גם לא לצאת ידי שמים

